

TİPO-MORFOLOJİK DÖNÜŞÜM VE KULLANICI TERCİHLERİ ÜZERİNDEN COVID-19 SONRASI ALIŞVERİŞ MERKEZİ TASARIMINA İLİŞKİN BİR DEĞERLENDİRME: BULVAR AVM ÖRNEĞİ, SAMSUN

İlayda Nur Güngör*, Duygu Gökce**

*Düzce Üniversitesi Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

**Düzce Üniversitesi Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Dr. Öğr. Üyesi
ilayda96916@ogr.duzce.edu.tr, duyugokce@duzce.edu.tr

Tipo-morfolojik dönüşümden referans alan tasarım önerilerinin geliştirilmesi mimarlık ve planlama disiplinlerinde önemli bir tartışma alanı oluşturmaktadır. Bu çalışmada da COVID-19 salgını sonrası, sahte kamusal mekânlar olarak tartışma gündemine yeniden giren alışveriş merkezi (AVM) tipolojileri özelinde, tipo-morfolojik bir yaklaşım önerisi getirilmesi hedeflenmektedir. Alan çalışması olarak, gelecekte AVM tipolojisi önerisi olarak örnek teşkil edebilecek, Samsun'da, günümüzde ikişer katlı yaklaşık 8m aralıklarla konumlandırılmış yapı birimlerinden oluşan, 19. yüzyıldan kalma eski bir Tütün Fabrikasından dönüştürülen Bulvar Alışveriş Merkezi (BAVM) seçilmiştir. 1890-2020 yılları arası geçirdiği morfolojik süreçleri incelenmiştir. Kronolojik sıra ile yapılan karşılaştırılmalı analizlerde, mekân dizimi yönteminden yararlanılmış, şekil-zemin haritaları üzerinden, yaya ve araç yol ağları ve parsel-bina-sokak ilişkileri incelenmiştir. COVID-19 salgını öncesi ve sonrası değerlendirmeler için anket çalışması yapılmıştır. Sonuçlar karşılaştırmalı olarak değerlendirildiğinde, fonksiyonel değişimle birlikte bölgenin tekrar canlandığı, paralelinde belirgin morfolojik dönüşüme sebep olduğu; yayalaştırma faaliyetlerinin bölgedeki insan yoğunluğunu artırdığı, fakat açık ve yarı açık alanları bölgedeki diğer AVM'lere oranla fazla olan, BAVM'nin tercih sebebi olduğunu, benzer yerleşimli yapı tipolojilerinin sosyal mesafe kurallarına uyumu kolaylaştırdığı görülmüştür. Çalışma ek olarak yoğunluk haritaları üzerinden COVID-19 sonrası kamusal alan tasarımlarının yönlendirilebileceğini göstermiştir. Bu konuda, köşe dönüş sayıları ve genelden öze geçiş hiyerarşisindeki mekân büyüklüklerinin ve birbiri üzerinden ardışık olarak görülebilirliklerinin düzenlenmesiyle yaya hareket akış yönlerinin düzenlenebileceği tespit edilmiştir. Çalışmanın AVM tasarımında COVID-19 etkisiyle üretilecek yeni tasarım kriterlerinin belirlenmesinde öncü olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Tipo-morfolojik dönüşüm, COVID-19, AVM, mekân dizimi, Samsun*

Giriş

Kentler tarihsel devamlılığın bir sonucudur. Yıllar boyunca farklı dönem ve kültürlerle ait sürekli değişen yaşam biçimleri ve estetik algılar ile mimari tasarım ve planlama alanlarındaki teknolojik gelişmeler sonucu değişip dönüşürler. Kentler bu devamlılığı ve dönüşümü sağlarken aynı zamanda yaşamlarını devam etti-

rebilmeleri için değişim ve gelişimlere uyum sağlamaları gerekmektedir. Tarihi yapıların zamanla yeni fonksiyonlar üstlenmeleri de dolayısıyla kaçınılmaz hale gelmektedir. Yenileme eylemi günümüzde bir tasarım parametresi olarak benimsenmiş, özellikle tipo-morfolojik araştırmalarla, eski-yeni ilişkisinin benzeşme ve/veya farklılaşma üzerinden kurulmasını sorgulayan yaklaşımlar gündemde önemli bir araştırma, tartışma ve uygulama konusu olarak yerini almıştır (Chen ve White, 2020; Gokce ve Chen, 2019). Tipo-morfoloji, mekân dönüşümsel bir süreç içerisinde değerlendirir, bina ve parsel ölçeğinden başlayarak kent ölçeğine kadar geniş bir perspektifte çözümler ve hatta buradan yola çıkarak da yeniden mekân üretim yöntemi olarak karşımıza çıkar (Moudon, 1994; Chen ve White, 2020; Gokce ve Chen, 2019). Tipo-morfoloji ile mimarlığa bütünlük, yerin ruhu, ortak bellek, eylemsel tarih gibi kavramlar eklenmesinin yanı sıra, aynı zamanda yeni tasarım anlayışlarında da yöntem ve yaklaşım geliştirilmesine katkı sağlamıştır (Altınöz, 2010). Öte yandan, salgın hastalıklar geçmişten beri dünyada yaşanan ve ülkeleri etkisi altına alan toplumsal bir problem olmuştur (Yıldız, 2014). Günümüzde de bu problemi, ölümcül ve bulaşıcı bir hastalık olan ve dünya çapında yayılarak pandemi haline gelmiş COVID-19 salgını ile yaşıyoruz (Hui vd., 2020). Bu salgınla birlikte mimarlık ve kent planlama alanlarında tartışma gündemine giren konulardan biri de kamusal alan kullanımı ve takiben AVM'ler olmuştur. AVM'ler ticaret merkezleri olmalarının yanı sıra insanları bir araya getiren, bilgi paylaşımı ve etkileşimi artıran sosyal aktivite alanları içeren kamusal alanlar olarak nitelendirilirler (Sever, 2020). Pandemiyle yaşanan değişikliklerle birlikte, kamusal alan olmaları sebebiyle, kullanım yoğunluklarında ani düşüşler yaşayan, fakat sonraları tüketici toplumun istekleri dahilinde pandemiye rağmen kullanımının da önüne geçilemediği bina tipleri olmuşlardır. Dolayısıyla, tasarım kriterlerinin güncellenmesi gerekli bir yapı grubu olarak gündeme girmiştir.

Bu çalışmada da COVID-19 salgını sonrası kamusal alan kullanımına yönelik tasarım uygulamalarına AVM tipolojilerine özel tipo-morfolojik bir yaklaşım önerisi getirilmesi hedeflenmektedir. Bu amaçla, Samsun'da 19. yüzyıl sonlarında yapılmış eski bir Tütün Fabrikasından dönüştürülerek, günümüzde Bulvar Alışveriş Merkezi (BAVM) olarak kullanılan yapılar grubu ile yakın çevresi çalışılmıştır. Çalışmada 3 temel soruya cevap aranmıştır: (1) BAVM ve yakın çevresinin 1890'lı yıllardan günümüze nasıl bir tipo-morfolojik dönüşüm geçirmiş ve bölge kullanımını nasıl etkilemiştir? (2) 2020 yılında ortaya çıkan COVID-19 salgınının AVM'lere bakış açısına ve seçilen alan çalışması bağlamında BAVM'nin kullanımına etkisi nedir? (3) İlk iki sorunun sonuçları karşılaştırılmalı değerlendirildiğinde, COVID-19 salgını sonrası yeni normalleşme ile ilgili düzenlemeleri de göz önünde bulundurarak, AVM ve çevresine dair tipo-morfolojik dönüşümden referans alan tasarım önerileri geliştirilebilir mi?

Çalışmanın ileriye dönük olarak AVM'lerin sadece bir tüketim mekânı olarak değerlendirmeyip tasarımının ve planlamalarının yaşanabilecek her türlü durumlara karşı kullanılabilirliğini kaybetmemesine katkı sağlaması beklenmektedir.

Kavramsal Çerçeve

Tasarım aracı olarak tipo-morfoloji

Tipo-morfoloji kent biçimini anlamaya yönelik bir çeşit sınıflandırma çalışması mantığındadır. Kentleri fiziksel ve mekânsal özelliklerine göre, binalar, yollar, açık alanlar vb. üzerinden farklı fakat ilişkili mekân ölçekleri üzerinden, sınıflandırarak çözümlenmeye çalışır (Moudon 1994, Chen ve Thwaitesi 2013). Kenti bir bütün olarak ele alır ve kent formunun üreticilerle kullanıcılar arasındaki ilişkiye göre şekillendiren, sürekli değişim gösteren dinamik bir varlık gibi karakterize eder (Moudon, 1994). Bu yöntem kent mekân ve bina tiplerinin uygun bir tanımını sunmanın yanı sıra bina tasarımının doğasını onun şehir ve toplumla olan ilişkisinden yola çıkarak incelemenin temelini oluşturmaya çalışır (Moudon, 1994; Gürer, 2016).

Tipo-morfolojik çalışmaların temeli üç kavrama dayanır: form, ölçek ve zaman (Djokic, 2009; Moudon, 1994). Bu bağlamda yapılan tipo-morfolojik çalışmalar geçmişten günümüze gelişerek günümüzde form tabanlı bir tasarım yaklaşımı olarak ifade edilir olmuştur (Chen ve Thwaites, 2013). Başlarda sadece var olan kentlerin dönüşüm sürecini anlamak için oluşumları okunmaya çalışılmış, sonraları odak, dönüşümlerin arkasında yatan sebeplere çevrilmiştir (Güney, 2007). Avrupa kökenli olan tipo-morfolojik çalışmalar, yaklaşımın Avrupa dışı bağlamlarda geçerliliğinin test edilmesi ile devam etmiştir (Kropf, 2006). Son güncel çalışmalar ise eski ve yeni arası köprü kuran tasarım rehberlerinin oluşturulmasına odaklanmıştır (Gokce ve Chen, 2019). Bu bağlamda yapılan çalışmalar, Türkiye’de kısıtlı kalsa da, özellikle geçmişten referans alan yeni yapı tasarımına olanak vererek mekansal algının gelecek kuşaklara bir kodlama üzerinden aktarılabilmesi ve dolayısıyla da sosyo-kültürel sürdürülebilirliğin sağlanması bakımından önemli olduğu bilinmektedir (Gokce, 2017; Gokce ve Chen, 2016; 2019; 2020). Benzer sorunların Türkiye’de yapıları çevrenin gelişimde derinden hissedildiğinin de literatürde sıklıkla tartışıldığı (Gürer, 2016) düşünüldüğünde, Türkiye’de önemli bir çalışmanı haline gelmektedir.

Diğer konu ise tipo-morfolojide kullanılan mekânsal analiz yöntemleridir. Bu yöntemlerde çalışmalar arası kent formunun nasıl incelenmesi gerektiğine dair alınmış ortak bir karar söz konusu değildir (Kropf, 2009). Genel olarak yapılan çalışmalar kent formu ile ilgili olan, binalar, açık alanlar, yollar gibi elementlerin kendi içinde ve birbirleriyle olan ilişkilerini anlamaya yönelik gelişir (Moudon, 1994). Yapı yoğunluğu, alan kullanımı, kat yüksekliği, binalar arası mesafeler, yol genişlikleri üzerinden çalışma alanı tanımlanamaya çalışılır (Kropf, 2014). Bu tanımlamalarda klasik yöntemlerde metrik ölçümler üzerinden, haritalama gibi teknikler kullanılırken günümüze geldikçe Türkiye’de önemli kentsel tasarım, kentsel planlama ve ulaşım planlaması konularının ele alınmasında Space Syntax denilen mekân dizimi yöntemi de bir analiz aracı olarak tipo-morfolojik mekân

analizinde yerini almıştır (Kubat, 2010). Bu çalışma kapsamında da Space Syntax ve anket yöntemleri kullanılacak olup, ilgili bölümde detaylı olarak anlatılacaktır.

Kamusallık kavramı ve AVM

‘Kamusallık’ kelime kökeni Eski Yunan dönemlerine kadar uzanan, 14. yüzyılda kullanılmış “public” kelimesine dayanan, genelin gözetimine ve bilgisine açık anlamına gelen bir kavramdır (Habermas, 2006). 17.yüzyılda kullanımı daha da yaygınlaşmış, herkesin denetimine açık olan şekilde tanımlanmıştır. Günümüzde ise “kamusal” kavramı 18. yüzyıldan itibaren Batılı düşüncenin etkisiyle gelişen, insanların topluluk halinde yaşamaya alışması ile ilişkilendirilir (Özbek, 2004). Şehir plancıları ve mimarların kamusal alana yaptıkları tanım; özel alanlar haricinde kalan meydan, sokak, kafe, salon gibi insanların bir araya geldikleri ortak mekânlardır (Onat, 2010).

Habermas’a göre bu alanlar etrafı kapladıkça ve kültürel etkinliğin oluşturucusu haline geldikçe, ‘kamusal iletişim ağları, tekdüzeleşmiş bir tarz içindeki bireyselleşerek parçalanmıştı. Ancak bunlar endüstriyel ve toplumsal olarak belirlenmiş kamusal alanlar olarak AVM’ler ise, bir firma veya kooperatifin farklı ürünleri sattığı büyük satış dükkânları olarak tanımlanabilir (Ceylan vd, 2016). En eski örneklerinden biri antik Roma dönemine dayanan açık pazar biçimli forumlardır. Trajan Pazarı MS 100-110’de Roma’da inşa edilmiş ilk halka açık AVM olarak kabul edilirken, 1900’lerde Amerika ve Avrupa ülkelerinde ortaya çıkan ve geçmişteki alışveriş olgusunu değiştiren süpermarketler AVM kavramının ilk habercileridir (Özaydın ve Özgür, 2009). 1950’li yıllarda AVM’ler şehirden uzak kurulan yerleşimlerdeki konut alanlarının ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak talep görmeye başlamıştır (Zukin, 1998). Ancak, tüketim alışkanlığının da değişmesiyle, zamanla bulunduğu konut bölgelerini bir cazibe merkezi haline getiren, talebin daha da artmasıyla bol gelir sağlayan yatırım sahaları haline gelmiştir (Arklan, 2012). Bunun sonucu olarak kentin merkezi kısımlarında AVM’ler açılmaya başlamış, insanların çoğunun zihninde bir kamusal mekân olarak algılanmaya başlamışlardır (Zukin, 1998). 1970 ve 1980’lerde ise, tüketimi artırmak amacıyla, müşterilerin alışverişte daha çok zaman harcaması hedeflendiğinden, sadece alışveriş alanlarının değil, ek olarak çalışma ve sosyalleşme alanlarının da kapsadığı karma fonksiyonlu kompleksler olarak üretilmeye başladılar (Nalbant, 2016). Diğer bir ifadeyle, tüketim temelli ortaya çıkmış AVM’ler, insanlara sosyalleşme alanı olarak, kent meydan ve merkezlerine alternatif kamusal mekânlara dönüşmüşlerdir. Bunun sonucunda küreselleşmenin getirisi olan tüketici toplum, kültürel ve sanatsal içeriğe de sahip yeni bir çeşit alışveriş mantığı ortaya çıkarmaktadır. Bu tarz alanlar tasarlanırken kullanımını artırmaya yönelik olarak içe dönük tasarımlar yapılmıştır. Alışveriş odaklı ortaya çıkmış diğer kamusal kent alanları ise,

kentlerin içinde yayalaştırılmış alışveriş caddeleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Akkar, 2016).

İstanbul Kapalıçarşı 15. yüzyılda inşa edilmiş olup dünyanın en büyük kapalı AVM'lerden biridir (Hallam, 2009). 1950'lerde Türkiye gelişmiş ülkelerdeki perakende sektörünün ilerlemesinden etkilenerek Gima ve Migros gibi perakende zinciri olan markaları açmaya başlayarak bu sektörün altyapısını oluşturmak istemişlerdir (Çelik ve Kompil, 2009). Oluşturulan perakende alt yapısı Türkiye'de AVM sektörünün de altyapısı olmuştur. 1990'larda liberal ekonomik politikalar ve toplumun istek ve değişen yaşam tarzı sonucu ithal mallara olan talep artmış dolayısıyla ithal malların satılacağı AVM'lere talep doğmuştur (Erkip ve Özduru, 2015). 1988 yılında Türkiye'deki ilk AVM olan Galleria, devlet tarafından yap-işlet devret modeli ile kurulmuştur (Uzun vd, 2017). 1990 yıllarından itibaren tüketim odaklı bir yaşantının ilk uygulaması olarak ifade edilmektedir (Akıncı, 2013). Galleria'nın açılışını daha sonraki yıllarda İstanbul'da açılan Nova Baran (1990), Atrium (1992), Capitol (1993), Carrefour (1993) ve Ankara'da açılan Atakule (1988) ile Karum (1993) izlemiştir (Ceylan, vd., 2016). Galleria'nın açılışından sonra bir anda çoğalan AVM'lere bir yenisi olan Akmerkez (1993) eklenmiştir (Arslan, 2009). Türkiye'de 2007 yılında 145 adet AVM bulunmaktayken 2019 yılında toplam 453 adet AVM bulunmaktadır (KPMG, 2019).

Bu çalışma kapsamında değerlendirilen Samsun ilinde ise, günümüzde 7 adet AVM bulunmaktadır. AVM tipleri değerlendirildiğinde BAVM'nin hem caddeleştirilmiş bir AVM olması hem de yarı açık alanlarının fazlalığıyla diğer AVM'lerden farklı olduğu gözlemlenmektedir. Ayrıca BAVM sanayi yapısından dönüşen bir mekân olmasından ve bu dönüşümün çevresine etkisinden dolayı çalışma kapsamında değerlendirilmeye uygun bulunmuştur.

Salgın ve AVM'ler

COVID-19 virüs salgını Çin'in Wuhan şehrinde başlamış olup daha sonra bütün Dünya'ya yayılmış, günümüze kadar da bütün dünyada milyonlarca kişinin ölmesine sebep olmuştur. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) 12 Mart 2020 tarihinde bu salgını pandemi olarak ilan etti ve her ülke WHO'nun belirttiği tedbirleri aldı. 16 Mart'ta sosyal mesafeye uyulma gibi kurallar getirilirken bu kurallar salgının artmasıyla 19 Mart 2020'de alınan karar ile kafelerin kapanması olarak devam etmiştir. Daha sonra 21 Mart'ta alınan karar ile AVM'ler açık alanlara sahip dahi olsalar kapatılmıştır. 1 Haziran 2020 tarihinde yeni normalleşme dönemi kapsamında belli illerde maske takma zorunluluğu kuralı, açık alandan kapalı alana girişlerde ateş ölçümü yapılması ve insanların arasında mesafe bırakmaları koşulu ile tekrar açılma kararı alınmıştır. Ancak hasta sayısının artması ve virüs yayılım hızındaki artıştan dolayı İç İşleri Bakanlığı 9 Eylül 2020'de genelge yayınlarak 81 ilde meskenler hariç her türlü açık ve kapalı alanda maske takma zorunluluğunu getirmiştir. Sağlık Bakanlığının çıkardığı Hayat Eve Sığar adlı uygulamasından alınan Hes Kodu kişilerin sağlıklı veya hasta olduğunu göstermekle

birlikte bütün AVM'lerde Hes Kodu olmayan ve sağlıklı olmayanların girişleri yasaklanmıştır.

COVID-19 salgın süreci, mimari ve kent planlama alanlarının da konusu olmuş, internet üzerinden düzenlenen konferanslar, seminerler, söyleşiler vb. üzerinden mekânsal yansımaları gündemde yerini almış, salgın sonrası mimari ve kentsel tasarımda önemli değişikliklere sebep olacağı kabul görmüştür. Özellikle bu dönemde konut tasarım ve konforundaki değişimler ile toplumun kamusal alanlara bakışındaki değişimlerin sonucu yeni tasarım anlayışlarının ortaya çıkması beklenmektedir. Mimarlar Odası, Mimarlar, Şehir Bölge planlamacılar başta olmak üzere, üniversiteler ve farklı bir sürü disiplinler üzerinden yapılan tartışmalarda fiziki mekân ve tasarıma ilişkin konular şu şekilde sıralanabilir:

- Ülkemizde bulunan yönetmeliklere 'Salgın Yönetmeliği' eklenmesi gerekliliği
- Kamusal alanlarda normalde salgından önce evde bulunulan zamandan fazla geçirilen süreler üzerinde kısıtlamalara gidilmesi gerekliliği
- Salgın ile birlikte en büyük yenilenme ve değişimler kentsel alanlarda meydana geleceğinden, buna bağlı olarak kamusal alan tasarımlarının yeniden düşünülmesi
- Mimari biçimlenme ve konfigürasyon kurguları düşünüldüğünde özellikle sosyal düşüncelerin ve erişilebilirlik kavramının birlikte değerlendirilmesi
- Toplu taşıma ve ulaşım biçimlerinde düzenlemelerin yapılması
- Sokakların sosyal donatı ve sosyal mesafe düşünülerek yeniden planlanması
- Kamusal alanların açık ve yarı açık alan nitelikleri ve değerlerinde belirli standartlar aranması

İlgili tartışma konularından hareketle aynı zamanda alınan kararlar düşünüldüğünde salgın süreci ve sonrasına yönelik AVM'lerde değişiklikler yapılması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Salgın etkisiyle yapılması gereken değişiklikleri şu şekilde sıralayabiliriz:

- AVM'lerin kamusal alan kullanımının artırılması
- Kapalı ve açık alanların kullanımının düzenlenmesi
- Müşteri kapasitesinin kontrollü dağıtımı üzerine düzenlemeler
- Müşterilerin içeriye kabul edilme prosedürler
- Açılış ve kapanış saatleri ile ilgili düzenlemeler

Yöntem

İlk olarak seçilen alana dair mekânsal analizler yapılmış, tespit edilen değişimlerin kentsel yenileme uygulamalarının sonucu oluşan fiziksel değişimlerin mekândaki sosyal yaşama etkisi de anketler üzerinden irdelenmiştir.

Çalışmanın ilk basamağında, Tütün Fabrikası'nın BAVM'ye dönüşmesiyle bulunduğu parselde ve çevresindeki parsellerde yaşanan morfolojik ve tipolojik değişim ve dönüşümlerin analizi için morfolojik dönem incelemesi yapılmıştır. Bu amaçla, Conzen (1960)'in kent morfolojisine kazandırdığı, parsel döngüsü (burgage cycle) analizinden faydalanılmıştır. AVM'yi oluşturan yapı grupları ve yakın çevresindeki sokak ağları ve parsellerin değişim ve dönüşüm süreci 1890-2020 yılları arasında dört morfolojik dönem üzerinden karşılaştırmalı incelenmiştir. Bu çalışma kapsamında hem bina ölçeğinde hem de AVM binalarının oluşturan yapı gruplarının yakın çevresini içine alan sokak/kent dokusu ölçeğinde bina-sokak-parcel ilişkileri üzerinden değerlendirme yapılmıştır.

Karşılaştırmalı analizler genel olarak şekil-zemin haritaları, alan kullanım değişimi, yaya ve araç ağları, bağlantısallık (connectivity), entegrasyon (integration), erişilebilirlik (accessibility) gibi mekân dizimi (space syntax) değerleri üzerinden yapılmıştır. Mekân okuma olarak kabul gören bu analiz yöntemi, 1970'li yıllarda yapıda ve çevresindeki mekânsal görünüm etkisinin ve bunların sosyal hayattaki etkileşimlerinin bulunması amacıyla kullanılmaktadır (Hillier vd., 1983). Yine yaya hareketlerine bağlı entegrasyonların değişimi de bu yöntemle analiz edilebilmektedir (Peponis, 2007). Bu çalışmada ilgili değerlendirmelerin yapılmasında ve mekânsal analizlerin görselleştirilmesinde, bir mekân dizim programı olan DepthmapX' den faydalanılmıştır. Değerlendirmeye alınan değişkenlerden, bütünleşme ve bağlantısallık, Space Syntax'ta, bir yerleşimin biçimsel ve sosyo-kültürel özellikleri arasındaki ilişkinin yorumlanmasını sağlayan iki temel kavramdır. Bağlantısallık sisteme ait bölümün bir elemana doğrudan bağlantı sayısıdır. Kırmızı olanlar bütünleşik ve maviye doğru gittikçe mekânlar derinleşmektedir (Hillier vd., 1983). Görülebilirlik (visibility) ve hareket, bir mekânın içindeki bireye ne kadar ve nereye erişim olanağının olduğunu ortaya çıkaran parametreler olduğu gibi, yanında olmadan da bazı şeylerin ne kadar görünüp görünmediğinin bilgisine sahip olmamızı sağlayan kavramlardır. Görüş aksları, Space Syntax ile görünürlük analizin ilk aşaması kabul edileceğinden bu bağlamda birbirleriyle olan ilişkisi mahremiyet ve kontrol anlamında yorum yapılmasını sağlar. Agent tool analizinde mekânda insan kullanımlarının bir örnekleme oluşturulur (Çil, 2006). Okunabilirlik (intelligibility) kavramı entegrasyon ve tercih (choice) arasındaki korelasyon ile alakalı bir kavramdır. Görsel temsili oluşturulan planlardan farklı fonksiyonel alanlar geçirgenlik grafiklerini (j-grafikleri) gösterir. VGA (görünürlük grafiği analizi) mekânlardaki iki boyutlu görsel ilişkileri ölçmek ve temsil etmek için kullanılan bir yöntemdir (Turner, 2001).

Tablo 1. Demografik Anket Verileri.

Yaş Aralığı	15-20	21-30	31-40	41-50	51-60	61-70
Kişi Sayısı	13	39	47	103	99	9
Eğitim Durumu	Lisans	Lisansüstü	Lise	Ortaokul	İlkokul	
Kişi Sayısı	180	77	40	2	1	
İkamet Süresi	1 yıldan az	1-5 yıl	5-10 yıl	10 yıldan fazla	Doğduğumdan beri	
Kişi Sayısı	3	15	31	111	140	
İlçe İkamet	İlkadım	Atakum	Canik	Diğer		
Kişi Sayısı	120	110	13	57		
Ulaşım	Özel Araç	Yürüyerek	Tramvay	Otobüs	Bisiklet	
Kişi Sayısı	190	60	30	18	2	
Gidilen Sıklık	Ayda 1	Haftada 1	Her gün			
Kişi Sayısı	210	81	9			
Alanın Dönüşümden Önce Fabrika Olduğu Bilgisi	Biliniyor	Bilinmiyor				
Kişi Sayısı	290	10				

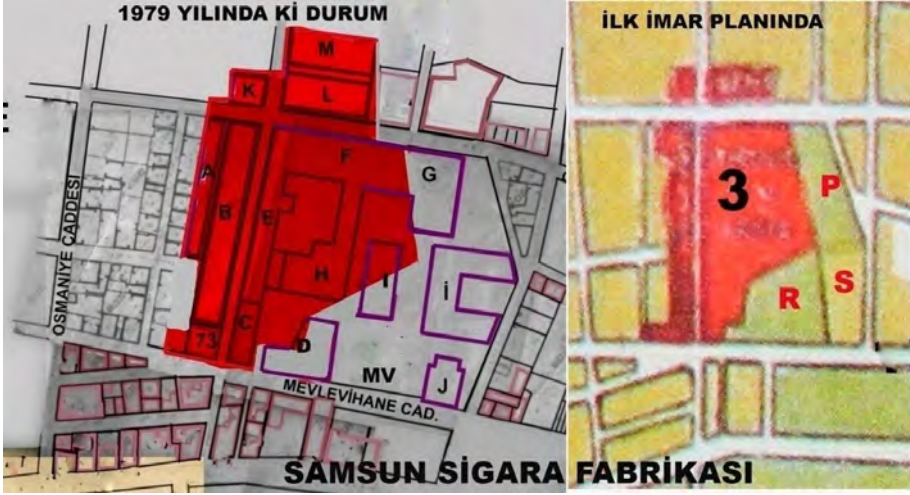
Çalışmanın ikinci basamağında, COVID-19 salgınının AVM üzerindeki etkilerinin anketler üzerinden incelenmesi hedeflenmiştir. ‘Google Form’ üzerinden düzenlenen ankete 310 kişi katılım sağlamıştır. Öncelikle yaş, cinsiyet, hangi ilçede ikamet ettikleri ve kaç yıldır Samsun’da yaşadıkları gibi demografik veriler sorulmuştur.

Genel demografik verilerin sorulmasının ardından (Tablo 1), salgın öncesi ve sonrasına ait alana dair fikirler üzerinden değerlendirme yapmaları istenmiştir. Değerlendirmede beşli Likert ölçeği kullanılmıştır. Likert ölçeği tutum ve davranışları ölçmede en yaygın kullanılan bir sıralama ölçeğidir (Büyüköztürk, 2005). Sıralamada incelenen olguyla ilgili onaylama veya onaylamama gibi seçenekler üzerinden bir değerlendirme sistemi sunar. Bu değerlendirme yönteminde, salgın öncesi durum ve sonrasında gerçekleşmesi beklenen değişiklikler ile alakalı sorular hazırlanmıştır ve alınan cevaplar salgın öncesi ve salgın sonrası olarak karşılaştırılmıştır. Özellikle hijyen düşünülünce tuvalet alanlarının yeterliliği sorgulanmıştır. Sosyal alanlar, mağaza alan ve düzenleri, kafe-restoran alanları ve bu alanların salgın sonrası mesafe koşulları düşünüldüğünde yeterli olup olmadığı sorgulanmıştır. Son olarak bütün AVM’lerin salgın öncesi ve sonrasına dair gitme sıklığı sorgulanmıştır.

Üçüncü adımda, tipolojik analiz ve anket çalışmasının sonuçları birlikte değerlendirilerek, AVM ve çevresine ilişkin ne gibi değişiklikler yapılması gerektiğine dair öneriler getirilmiştir. Analizlere geçmeden önce sıradaki bölümde, alan çalışması tanıtılacaktır.

Çalışma Alanı

Samsun, Türkiye’nin otuz büyükşehirinden biridir ve Karadeniz Bölgesinin kuzeyinde, Orta Karadeniz bölümünde yer almaktadır (Şekil 1). Kuzeyinde Karadeniz,

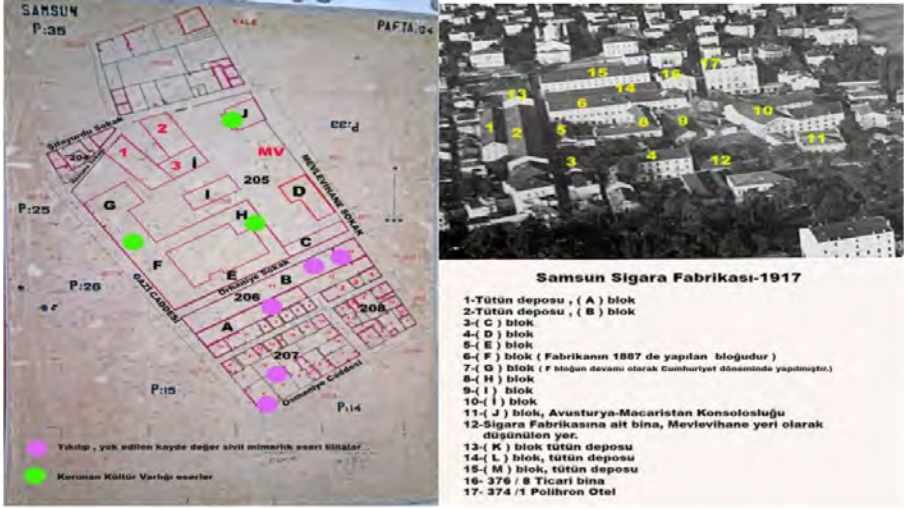

Şekil 5. Yerleşkeye ait ilk imar planı (sağda), 1979 yılı imar planı (solda) (Sancak, 2020).

Şekil 5, hazırlanmış ilk imar planında yapılması hedeflenen fabrika yerleşkesini göstermektedir. Yapılan planlamanın Tütün Fabrikasının yapımıyla aynı yıllarda olmasından dolayı hedeflenenin planlamanın dışında bir üretim gerçekleşmiştir. İlk olarak 1887 de F-blok, ikinci olarak da A, B, K, L, M depoları ile E ve H bloklarının inşası yapılmıştır. Bu bloklar Şekil 5’de kırmızıya boyanmış, imar planında da fabrika sahası olarak düşünülen ilk alan içerisinde yer alır. P, R ve S yazılı kısımlar daha sonra fabrika sahasına eklenmiştir. Bu bölgelerden S bölgesi Avusturya-Macaristan Konsolosluk binasının yer aldığı arazidir. R bölgesinin yerel araştırmalar sonucu Mevlevihane yeri olarak tahmin edilmektedir. Tahmin edilen Mevlevihane yeri haritada MV ile işaretlenmiştir (Şekil 6). İlk imar planında gösterilmekte olan P alanı konuta özel arsa olup altı kişiye aittir (Sancak, 2020).

Tütün Fabrikası 6 bloktan oluşmaktadır ve bunlar; A Blok, sigara üretim; B Blok, sigara üretim, ofis, güvenlik, yemekhane ve kreş; C, D, E Bloklar, tütün deposu; F Blok ise Tekel Başmüdürlük binası (Şekil 8). Fabrikanın A ve B blokları avlulu bir sisteme sahip olup aynı zamanda binalar iki ve üç katlı olarak inşa edilmiştir. Bloklar arasındaki geçiş için birinci katta bağlantılar düşünülmüştür (Us, 2014). C ve D blokları dört kattan oluşurken bu iki binayı bağlayan diğer bina tek kat olarak inşa edilmiştir. E Blok depo amacıyla inşa edilen beş katlı bir bina. E Blok ana girişi batı cephesinde yer almaktadır. F Blok idari birimler amacıyla inşa edilen üç katlı bir yapıdır.

Kapatılmasından 2010 yılına kadar âtil ve bakımsız olarak durmuştur. 2006 yılında yenilenme alanı ilan edilip 2009 yılında belediyenin açtığı ihale ile tadilat ve yeniden kullanıma hazır hale getirilmesi hedeflenmiştir. Torunlar GYO ve Turkmall Şirketler Grubu ortaklığında yapılan proje aynı zamanda bu şirketlere 30 yıl-

Şekil 6. Yıkılan ve korunan binalar plan ve görselleri (Sancak, 2020).

Şekil 7. Vaziyette blok isimlendirme ve eski görselleri (Us, 2014'ten düzenlenmiştir).

lık kiralama bedeli karşılığında restorasyon çalışmalarından sonra, BAVM olarak 2012 yılında hizmete başlamıştır (Torunlar GYO, 2010). BAVM, 2013 ICSC Avrupa AVM Ödülleri'nde, "Avrupa'nın En İyi Yenileme Projesi Jüri Özel Ödülü"nü ve kendi kategorisinde "Avrupa'nın En İyi AVM'si Onur Ödülü"nü kazanmıştır. Ayrıca proje, 2013 ArkiPARC Gayrimenkul Ödülleri'nde "En İyi AVM" ödülüne

layık görülmüştür (Us, 2014). Haziran 2012 tarihinde inşaatı tamamlanan proje AVM olarak kullanıma açılmıştır. Restorasyon yapılırken mevcutta kullanılabilir olan malzemeler tamir edilip tekrar kullanılmıştır. Hasar gören kısımlara da az müdahaleler ile binanın aslı korunarak bir çalışma yapılmıştır. Çatı bölümü çelik taşıyıcı ile baştan inşa edilmiştir. Günümüzde üretimi olmayan Marsilya tipi kiremitler temizlenip tekrar tek tek yerlerine konulmuştur. Tadilat projesinde altı blok olan fabrika yerleşkesi, BAVM restorasyon projesinde, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü binasını da katarak 7 bloğa dönüştürülmüştür. A Blok; konferans sa-

Şekil 8. Yenilenme öncesi ve sonrası fotoğrafları (Us, 2014'den düzenlenmiştir).

lonu, dükkânlar, ofis birimleri, mağazalar, B Blok; kitabevi, kafeler ve restoranlar, C, D, E Bloklar; dükkânlar ve mağazalar, F Blok; restoranlar ve kafeler G Blok; dükkânlar ve mağazalar olarak işlevlendirilip, kullanıma açılmıştır (Şekil 8). BAVM 17.400 m² alana kurulan ferah kullanımı olan bir yerleşke olmuştur.

Tipo-morfolojik analiz

Çalışma alanı olarak seçilen günümüzde BAVM olarak kullanılan bölgenin geçirmiş olduğu değişimler, üstte açıklananlar ışığında dört morfolojik dönem üzerinden incelenebilir: (Tablo 2).

- (I) 1890 yılı fabrikanın faaliyette olduğu dönem
- (II) 1960 yılı fabrikanın etraftaki yarattığı fonksiyon değişimleri süreci
- (III) 2010 yılı yenileme planlamaları
- (IV) 2020 yılı AVM olarak kullanım dönemi

1890-1960 yılı haritaları ile 2010-2020 yılı haritaları arasındaki en bariz fark kıyı hattıdır. Sahilde yapılan dolgu çalışmaları ile sahil hattı ve yollar değişmiştir. Yurarda bahsi geçen dönemlere ait haritalar üzerinden üretilen 1890-1960-2010-2020 yıllarına ait DepthmapX programı ile yapılan analizler ise aşağıda Tablo 5'te gösterilmektedir. Aksiyal haritalar incelendiğinde, 1890 ve 1960 yılları arasında yaşanan fonksiyon değişiminin bölge kullanımında bir değişiklik meydana getirmediği görülmektedir. Ancak fabrikanın âtil olduğu döneme 2010 haritasına baktığımızda fonksiyon değişiminin bölge kullanımında düşüş meydana getirdiği görülmektedir. 2020 günümüz haritasında ise yapılan yayalaştırma ve fonksiyon değişimi ile özellikle Gazi Caddesi, bölge meydan ve iç avlu kullanımlarındaki değişim göze çarpmaktadır. Bağlantısallık ve entegrasyon arasındaki korelasyonun gösterildiği grafiklerinden görüldüğü üzere, 1890-1960 dönemindeki fonksiyon değişimi sonrası 1890-1960 yılları arasında okunabilirlikte bir değişim gözlenmezken 2010 yılında alanın kullanıma kapanması ile okunabilirliğin biraz arttığı ancak 2020 yılında ise bu değer en iyi aşamaya geldiği görülmektedir.

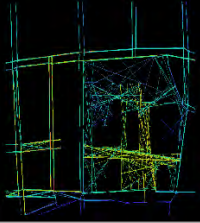
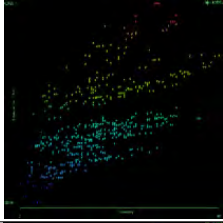
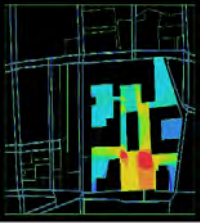
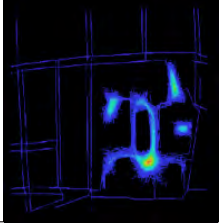
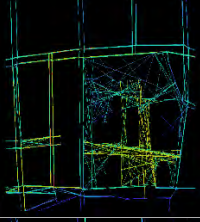
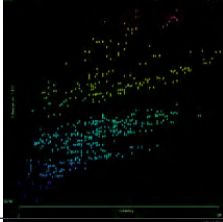
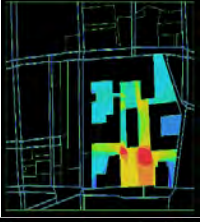
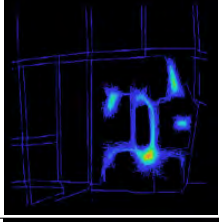
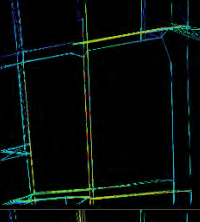
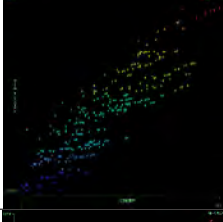
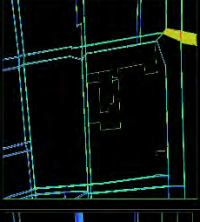
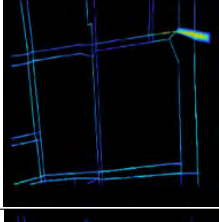
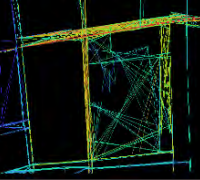

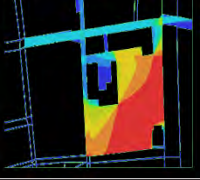
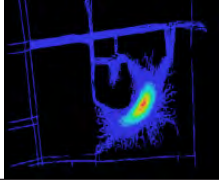
Kullanım alanlarının birbiriyle olan ilişkisi ve değişimi VGA analizleri üzerinden görüldüğü kadarıyla, kırmızı alanlar daha bütünleşik ve ulaşılabilirken maviye doğru gittikçe bu durum azalmaktadır. Yani haritanın kırmızıdan maviye doğru geçişi cadde ve sokaklardaki entegrasyonun azaldığı yani mahrem alanların oluştuğu anlamına gelmektedir. Tütün Fabrikası'nın BAVM'ye dönüşümünde meydana gelen bağlantı değerinde büyük bir değişim gözlemlenmektedir. AVM'ye dönüşen bu yapılar hem daha kullanışlı hem de daha ulaşılabilir bir hal almıştır. 1890 yılında kapalı olan Gazi Caddesi ve parseldeki binalar mekânın ulaşılabilirliğini kısıtlarken 1960 yılında yaşanan fonksiyon değişimi bölgede bir etki yaratmamıştır. Ancak 2010 yılında kapanan fabrikanın alanı boş ve âtil iken ulaşılabilirliğindeki azalma ve son olarak 2020 yılında yayalaştırılan Gazi Caddesi ve kullanıma açılan bölge ulaşılabilirliği gözle görülür bir şekilde artmıştır. Agent tool anali-

Tablo 2. Morfolojik dönem incelemesi.

	Dolu-Boş Analizi	Fonksiyonel Dönüşüm	Dönüşüm Trendleri
I			<p>Fabrikanın açıldığı ilk hali. Başta fabrika çevresi konut ve kültürel alanlar içeriyor.</p> <p>1 no'lu alan Tütün Deposu 2 no'lu alan Tütün Deposu 3 no'lu alan Polihron Otel 4 no'lu alan Avusturya Macaristan Konsolosluğu</p>
II			<p>1 no'lu binanın çevresinin konuttan ticari alana çevrildiği, 3 no'lu binanın kültürel işlevinden sağlık yapısına dönüşmesi ve 4 no'lu yönetim yapısyken sanayi yapısına dönüştüğü gözlenmektedir.</p> <p>1 no'lu alan Tütün Deposu 2 no'lu alan Tütün Deposu 3 no'lu alan Askeri Hastane 4 no'lu alan Tekel Baş Müdürlüğü</p>
III			<p>1 no'lu bölge sanayi yapısından dini ve yönetim tesisine, 2 no'lu bölge sanayi yapısından ticari yapıya, 3 ve 4 no'lu alanlarda yönetim fonksiyonuna dönüşmüştür.</p> <p>1 no'lu alan Site Cami ve Vergi Dairesi 2 no'lu alan BAVM mağaza 3 no'lu alan Kültür ve Turizm Müdürlüğü 4 no'lu alan Otopark yönetimi</p>
IV			<p>Günümüzde 1 no'lu alan halen dini ve yönetim tesisi olarak kullanılmaktadır. Ancak 2,3 ve 4 no'lu alanlara hatta haritaya genel olarak bakıldığında bölgenin ticaret bölgesi haline geldiği gözlemlenmektedir.</p> <p>1 no'lu alan Site Cami ve Vergi Dairesi 2 no'lu alan BAVM mağaza 3 no'lu alan BAVM mağaza 4 no'lu alan BAVM mağaza</p>

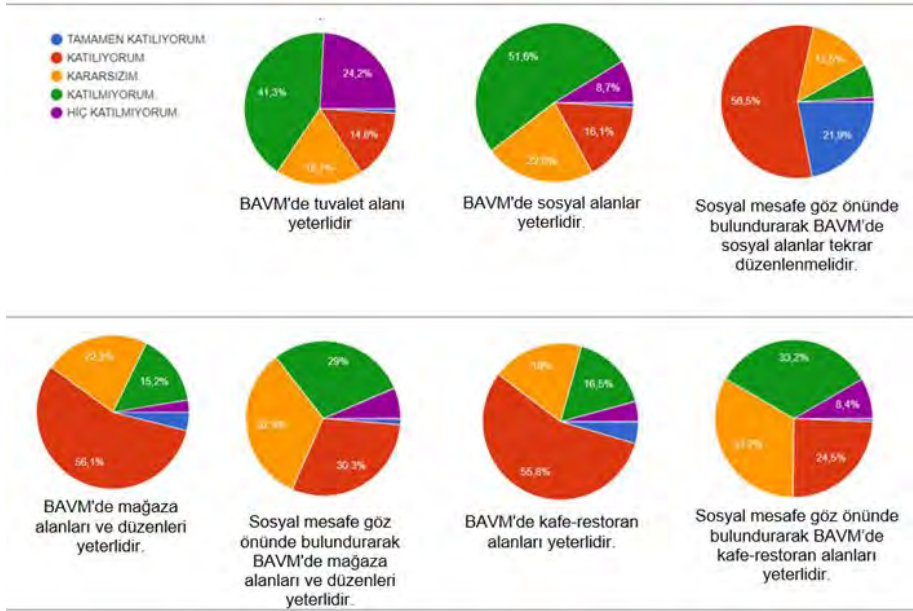
zinde karşılaştırma yapıldığında ise mekândaki meydan olan alanda azalma gözlenirken kapalı mekânların okunabilirliği yükselmiştir (Tablo 3). Tütün Fabrikası ilk dönemlerinde mekân bütünlüğü yüksek iken, değişen yollar ve parsellerle bu bütünsellik düşmüş, ancak AVM olduğu zamanda daha bütünleşik bir hal almıştır. Mekâna dair bütünleşme ve entegrasyon arasındaki korelasyon değerleri karşılaştırıldığında ise, AVM'nin faaliyete geçmesiyle birlikte eski haline kıyasla, daha okunabilir bir alana dönüştüğü, bölgeye hareket özgürlüğü geldiği görülmüştür.

Tablo 3. Karşılaştırmalı Mekân Dizim Analizleri.

	Aksiyal haritalar	Bağlantısallık & Bütünsellik	VGA analizi	Agent Tool Analizi
1890				
1960				
2010				
2020				

Salgın öncesi ve sonrası üzerine anket değerlendirme

İlk olarak salgınla hayatımızda önemi artan hijyen algısı ile alakalı değerlendirme yapılmak üzere sorulan ‘Tuvalet alanları yeterlidir’ sorusuna verilen cevapların oranına göre temizlik olgusu düşünüldüğünde AVM’de hijyen alanlarının azlığı dikkat çekmektedir. Sosyal alanların yeterliliği ve sosyal mesafe düşünülerek tekrar düzenlenmesi ile ilgili anket sonuçlarına bakılarak insanların hayatlarına sosyal mesafe olarak giren bu yeni kavram ile insanlar sosyal donatı elemanlarında da birtakım değişiklikler istemektedirler. Mağazaların içindeki alan yerleşimleri de aynı şekilde sosyal mesafeden etkilenir, bu konuda insanların algısında bir değişiklik gözlemlenmiştir. Başta salgın düşünülmeden verilen cevaplar ile sosyal mesafe göz önünde bulundurulduğunda AVM’de bulunan kafe ve restoran alanları bilgisi karşılaştırıldığında bu alanların aslında yetersiz olduğu düşüncesine varılmıştır (Şekil 9).

Şekil 9. Anket değerlendirilmesi.

Şekil 10. Bölgedeki diğer AVM'lerle kullanım sıklığı karşılaştırması.

Bölgedeki diğer AVM'ler ile karşılaştırıldığında, farklı dönüşüm geçmişi ve bina tipolojisi ile salgından sonra bile bir tercih sebebi olma durumu anketlerde araştırılmıştır (Şekil 10). Salgından önce AVM'leri hiç tercih etmeyen sadece %15 lik bir grup söz konusu iken, gündemde de sık sık tartışıldığı üzere, bu yüzde neredeyse 3 kat artış göstermiştir. Bu artışla birlikte BAVM'ye, alternatif bölgedeki diğer AVM'lerin kullanıcı kitlelerinde büyük bir düşüş beklenirken, BAVM'ye, salgın sonrası talep artışı beklenmektedir. Benzer şekilde bir artış bölgedeki Lovelet AVM için de söz konusudur. Bunun sebebi bu iki AVM'nin de açık alanlarının fazla olmasıdır. Piazza AVM'deki düşüşün sebebi ise tamamen kapalı bir AVM olması üzerinden açıklanabilir. Ancak salgından önce AVM'ye gitmeyi

tercih etmeyenlerin sayısındaki büyük artış toplumun AVM'lere bakış açısının değiştiğini vurgulamaktadır.

Salgın Sonrası Genel ve Tipo-Morfoloji Temelli Tasarım Önerileri

Tütün Fabrikasının kuruluşundan BAVM'ye dönüşümü ve sonrası geçirdiği süreçler incelendiğinde, 1890-2010 yılları arası süreklilik dahilinde aşamalı bir dönüşüm göstermişken, fonksiyon değişikliğinin getirdiği yenileme süreci ile birlikte bölgede ani değişimler görülmüştür. Âtıl olarak bırakılmış olan bir sanayi yapısının topluma tekrar kazandırılması ve alandaki bu dönüşüm ile bölgedeki entegrasyonun arttığı gözlemlenmiştir. Yayalaştırılmış yollar ile bu entegrasyon desteklenmiş, yapılan meydan kamusalılığı desteklemiştir ve iç avlunun kullanıma açılması ile bütünleşme sağlanmıştır.

Salgın sonrası yeni normalleşme kapsamında 1 Haziran 2020'de belirli kurallar çerçevesinde açılan BAVM'de de bazı tedbirler alınmıştır. İlgili müdahaleler aşağıda Tablo 4'te görsellerle birlikte özetlenmektedir. Bunların bazıları olumlu etkiler doğururken bazıları bu bölge ve AVM kullanımını olumsuz etkilemiştir. Tuvaletler genişletilerek sensörlü kapı, sabunluk, kâğıt havlu makinesi ve musluklar yapılması ihtiyaçları ortaya çıkmıştır ve çoğu AVM'lerde bu önlemler alınmaya başlamıştır. Ancak BAVM'de tuvaletler hijyen açısından ve alanının küçüklüğünden dolayı kullanıma kapatılmıştır. İç avlu sadece kafeler ve restoranların kullanım alanı şekline dönüştürülmüştür. Bunun sonucu olarak insanlar bazı restoranların sahip olduğu lavabolara gitmek zorunda kalmışlardır.

Tipo-morfoloji temelli tasarım önerilerine gelindiğinde ise, AVM alanı ve yakın çevresinin özellikle geriye dönük olarak dönüşüm sürecinde yayalaştırma geçirmiş olmasının günümüz salgın sürecinde sosyal mesafe kurallarına uyumu kolaylaştırdığı görülmüştür. Fakat yine de kamusal alan kullanımında sosyal mesafe kuralını ihlal etmeden, insanların bölgedeki yoğunluk haritalarının dengeli bir şekilde dağıtılması üzerine çalışılması gerektiği görülmektedir. Özellikle, yığılmaları ve kalabalıkları engelleme için, köşe dönüş sayıları ve genelden özele geçiş hiyerarşisindeki mekân büyüklüklerinin ve birbiri üzerinden ardışık olarak görülebilirlikleri önem kazanmaktadır. Bu doğrultuda düşünüldüğünde, bina tipolojilerinin seçimi ile yaratılan dolu ve boşluklar üzerinden yaya hareketlerinin akış yönleri düzenlenmelidir. Tütün Fabrikasının 2 katlı aşağı yukarı 8m aralıklarla konumlandırılmış Gazi Caddesi'nde yapı birimlerinden oluşması, günümüzde AVM olarak kullanımında yarattığı iç avlu ve meydanlarla geniş ve açık kamusal alanlar yaratmış, yine birtakım işaretlemelerle yaya akışı üzerine de yönlendirmeler yapılması gerekse de sosyal mesafe şartları kısmen de olsa sağlanabilmiştir.

Sonuç

Günümüzde AVM'leri ekonomik getirilerinin yanı sıra kamusal mekân olarak da kullanılmaktadırlar. AVM'lerin mekân organizasyonları alışverişin tüketim ve sosyalleşme mekânı olduğunu destekler nitelikte karakteristiklere sahiptir. Pey-

Tablo 4. BAVM’de COVID-19 önlemleri.

Mağaza Girişleri ve mağazaların aldığı kurallar perçevesinde asılan uyanı tabelaları		
Mağaza çıkışları		
Kasa sırası ve kabinler		
Uyanı Yazıları		
Restoran Kafeler ve yürüyen merdivenler		

zaj alanları, meydanlar ve açık alanları ile kamusallaşma sağlanmaya çalışır ve günümüzdeki AVM’lerde bu alanlar artmaya başlamıştır. Parsel dönüşüm eylemi geçiren ve âtl olarak bırakılmış Tütün Fabrikası da AVM’ye dönüştürülerek bölge tekrar canlandırılmıştır. Bu canlanma ile birlikte hem estetik açıdan hem de sağlamaştırma açısından alan kullanıcıları için olumlu bir ilerleme kaydedilmiş-

Tablo 5. AVM önlemler çerçevesinde değerlendirmesi.

	<p>Gazi Caddesi üzerinde solda kalan yapıların sadece caddeye bakması ve tek kapılı olmalarından dolayı giriş ve çıkışları aynı yerden verilmek zorunda kalmıştır. Aynı zamanda bu olay tek kapılı olan diğer mağazalar, avlu içinde kalan restoran ve kafeler içinde böyle olmak zorunda kalmıştır. Girişi Gazi Caddesinde sağda kalan mağazaların çoğu avlu kısmına da bakan cepheleri ve buralarda da kapıları bulunduğu için avlu kısmının genişliğinden dolayı çıkışları bu alana girişleri Gazi Caddesine vermişlerdir.</p>
	<p>Salgın düşünüldüğü zaman Gazi Caddesinin dar olmasından dolayı aslında daha az tercih edileceği düşünülmektedir ancak insanların aynı zamanda bu yolu geçiş olarak kullanmasından dolayı bu alanda ki kullanımda azalma görülmemektedir. Ancak mağazaların girişleri bu alana alıp çıkışları avlu kısmına vermesi bu yoğunluğu biraz azaltmaktadır.</p>
	<p>Gazi Caddesi ve o yol üstündeki dükkanların kullanımı düşmesi planlanırken avlu ve meydan tarafının daha popüler olmaya başlaması beklenmekteydi. Ancak mağaza çıkışları bu kısma verildiği için aksine meydana yaya yoğunluğu ve akışı artarken, Gazi Caddesindeki yoğunluk ve yaya akışı neredeyse aynı kalmıştır.</p>

tir. Ayrıca bölge tekin olmayan görüntüsünden kurtulmuş, güvenli hale gelmiştir. Yayalaştırılan yollar ile birlikte hem AVM içinde hem de AVM'ye yönlendiren çevre yollar boyunca bağlantısallık ve bütünsellik artmıştır. Entegrasyonun arttığı sokaklar boyunca, özellikle Sanat sokağının iki yanı boyunca, sokak sağlıklılaştırma çalışmaları ile pek çok bina restore edilerek dükkan ve mağaza gibi işlevler kazandırılmıştır.

Yapılan anketler sonucunda AVM eskiden kentte odak bir AVM değilken COVID-19 salgını ile de tercihi düşüşe geçmiş ve alınan karar ile kapatıldığı için kullanım oranı düşmüştür. 3 aylık kapalı kaldığı süreçte insanlar sadece Gazi Caddesi'ne bir bağlantı yolu olarak kullanılmaktaydı. Yeni normalleşme sürecinde tekrar kullanıma açılan AVM'de gerekli önlemler alınmıştır. Ancak salgın bittiği zaman AVM açık ve yarı açık alanları fazlalığı yapılan anketler sonucu diğer AVM'lere göre daha çok tercih edilmesini sağlayacaktır. Ancak salgından önce AVM'ye gitmeyi tercih etmeyenlerin sayısında büyük artış düşünüldüğünde toplumdaki kamusal alan olarak AVM algısının yıprandığı ve tercihlerinin arasına daha az girdiği gözlemlenmektedir.

İnsan davranışlarında da AVM'lere bakış açısında değişimler yaşanacaktır. Salgın ve pandemi dönemi ile yaşanan bu durumlardan çıkarılacak dersler ile tasarımlara yön verilip sonradan da yaşanabilecek salgın ve hastalıkla karşılaşma gibi durumlara karşı önlemler alınması gerekmektedir. Toplumda yeni bir algı olarak meydana gelen sosyal mesafe kavramı düşünülerek bundan sonraki tasarımlara da bu şekilde yön verilmesi tasarımcılardan beklenmektedir. Aynı zamanda bu salgın veya gelecekte yaşanabilecek olan herhangi salgın gibi olayların kent planlamalarını da değiştirmesi daha çok açık alan barındıran mekânların tasarlanması gerekmektedir. Bu yeni tasarım tipolojiden referans olarak yönlendirilebilir mi üzerine yapılan bu çalışmada ise, özellikle kamusal alanlar arası geçişlerde hiyerarşinin sağlanmasında, yaya akışlarının düzenlenmesinde, kompakt ve geçirgen yapı formlarının yeni sosyal mesafe kurallarına göre düzenleme kurallarının belirlenmesinde yol gösterici olabileceği görülmüştür.

Çalışma genel sonuçları itibariyle salgının da çok yeni olması ve bu alanda yeterli literatürün henüz bulunmaması sebebiyle ilk çalışmalardan olması yönünden önemlidir. Fakat bu aynı zamanda da çalışma içinde önemli bir kısıtlılık oluşturmaktadır. COVID-19 salgını ile tasarım-mekân tartışmaları git gide artmaktadır fakat halen tasarım önerileri konusunda alınan önlemler netlik kazanmış değildir. Tipolojiden referans olarak değerlendirildiğinde ise tipolojik değişimlerin daha uzun vadelerde etkisi olduğu düşünülebilir. Fakat özellikle seçilen Samsun örneğinde, değişimlerin pozitif ve negatif etkileri üzerinden kısa vadede yeni ihtiyaçlara cevap vermesi açısından önemli olduğu savunulabilir.

Kaynaklar

- Akıncı, M. G. (2013). Gençler ve Alışveriş Merkezleri (AVM'ler) : AVM Kullanım Tercihleri Hakkında Bir Alan Çalışması. *Megaron*, 2(8), 87-96.
- Akkar, M. E. (2016). Endüstri Sonrası Kentlerin Değişen ve Dönüşen Kamusal Mekânları. *Planlama*, 193-203. doi:10.14744/planlama.2016.21931
- Altınöz, A. G. (2010). Tarihi Dokuda "Yeni"nin İnşası. *Ege Mimarlık*, 18-26.

- Arklan, Ü. (2012). Tüketim ve Cazibenin Mekânsal İzdüşümü Olarak Alışveriş Merkezleri. *Erciyes İletişim Dergisi*, 2(3), 78-94.
- Arslan, T. V. (2009). Türkiye'deki Alışveriş Merkezleri İncelemelerine Eleştirel Bir Bakış: Yorumlar, Eleştiriler, Tartışmalar. *Uludağ Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 14(1).
- Bayraktar, M. S. (2016). Samsun'da Türk Devri Mimarisi. Samsun: Kültür Yayınları.
- Büyüköztürk, Ş. (2005). Anket Geliştirme. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, s. 133-151.
- Ceylan, R., Özbakır, B. A., & Erol, I. (2016). Alışveriş Merkezlerinin Türkiye'deki Mevzuat Çerçevesinde Değerlendirilmesi (1).
- Chen, F. & Thwaites, K. (2013). Chinese Urban Design: The Typo Morphological Approach. Ashgate Publishing Limited.
- Chen, F. & White, J. T. (2020). Urban Design Governance in three Chinese 'Pioneer Cities'. *International Planning Studies*. doi:10.1080/3563475.2020.172160
- Conzen, M. (1960). Alnwick, Northumberland: A Study in Town-plan Analysis Institute of British Geographers Publication 27. London.
- Çelik, H. & Kompil, M. (2009). Türkiye'de Batı Tarzı Büyük Ölçekli Tüketim Mekânlarının Gelişimi ve Kentsel Perakende Alanlarının Yasal ve Yapısal Olarak Düzenlenmesi Gayretleri. *Megaron Dergisi*, 4(2).
- Çil, E. (2006). Bir Kent Okuma Aracı Olarak Mekân Dizim Analizinin Kuramsal ve Yöntemsel Tartışması. *YTÜ Mimarlık Fakültesi e-dergi*, 1(14), 218-233.
- Djokic, V. (2009). Morphology and Typology as Unique Discourse of Research. *Serbian Architectural Journal*(1), 107-130.
- Erkip, F. & Özüduru, B. (2015). Retail development in Turkey: an Account After Two Decades of Shopping Malls in the Urban Scene. *Progress in Planning*, s. 1-33.
- Gokce, D. (2017). An Empirical Investigation of the Interplay between Typo-Morphological Transformation of Historic House Form and Sense of Place. PhD Thesis, Department of Architecture, University of Liverpool.
- Gokce, D. & Chen, F. (2016). Does Typological Process Help to Build a Sense of Place. *Urban Morphology*, 20(1), 66-69.
- Gokce, D., & Chen, F. (2019). A Methodological Framework for Defining 'Typological Process': The Transformation of the Residential Environment in Ankara, Turkey. *Journal of Urban Design*, 24(3), 469-493. doi:10.1080/13574809.2018.1468215
- Güney, Y. İ. (2007). Type and Typology in Architectural Discourse. *BAÜ FBE Dergisi*.
- Gürer, T. K. (2016). Tipomorfoloji: Kentsel Mekânın Yapısını Anlamak. *İdealKent*, 7(18), 8-21.
- Habermas, J. (2006). Religion in the Public Sphere.

- Hallam, K. (2009). İstanbul's Grand Bazaar is said to have almost half a million people inside it at the busiest times of the day. Londra: Barron's Educational Series (s. 119).
- Hillier, B., Hanson, J., Peponis, J., Hudson, J., & Burdet, R. (1983). *Space Syntax*. A. J.
- Hui, D., I Azhar, E., Madani, T., Ntoumi, F., Kock, R., Dar, O., & ve diğerleri. (2020, Şubat). The Continuing 2019-nCoV Epidemic Threat of Novel Coronaviruses to Global Health- The Latest 2019 Novel Coronavirus Outbreak in Wuhan, China. *International Journal of Infectious Diseases*, 91, s. 264-266. doi:10.1016/j.ijid.2020.01.009
- KPMG. (2019). Perakende Sektörel Bakış. <https://home.kpmg/tr/tr/home.html> adresinden erişildi.
- Kropf, K. (2006). Crisis in the typological Process and the Language of Innovation and Tradition. *Urban Morphology*, 1(10), 70-77.
- Kropf, K. (2009). Aspects of Urban Form. *Urban Morphology*, 2(13), 105-120.
- Kropf, K. (2014). Ambiguity in the Definiton of Built Form. *Urban Morphology*, 1(18), 41-57.
- Kubat, A. S. (2010). Study of Urban Form in Turkey. *Urban Morphology: Journal of International Seminar on Urban Form*, 1(14), 31-48.
- Moudon, A. (1994). Getting to know the built landscape: Typomorphology.
- Nalbant, M. (2016). Türkiye'de Kentsel Mekânlarda Kamusal Alanın Konumu: Tarih-sel Perspektiften Bir Değerlendirme. *BEU Akademik İzdüşüm*, 12-27.
- Onat, N. (2010). Kamusal Alan ve Sınırları. Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi.
- Özaydın, G., & Özgür, E. F. (2009, Mayıs-Haziran). Büyük Kentsel Projeler Olarak Alışveriş Merkezlerinin İstanbul Örneğinde Değerlendirilmesi. *Mimarlık* (347).
- Özbek, M. (2004). Kamusal Alan. İstanbul: Hil Yayın.
- Peponis, J. (2007). 6th International Space Syntax Congress Speeches. İstanbul.
- Sancak, E. (2020). Samsun Arazisinde Kurulan Yerleşmelerin Kentsel Morfolojisi. Samsun: Yazım Aşamasında.
- Sarısakal, B. (2003). Bir Kentin Tarihi Samsun. Samsun: Samsun Valiliği.
- Sever, İ. A. (2020, Temmuz). Değişen Tüketim Anlayışı ve Alışveriş Merkezlerinde Modernleşme Süreci. *Online Journal of Art and Design*, 3(8), s. 107-116.
- Torunlar GYO. (2010). Torunlar GYO Faaliyet Raporu.
- Turner, A. (2001). 'Depthmap: A program to perform visibility graph analysis'. In: Peponis, J., Wineman, J. and Bafna, S. (eds.), *Proceedings of the Third International*

Space Syntax Symposium, Atlanta, U.S.A: Georgia Institute of Technology, p.31.1-31.9.

Us, F. (2014, Mayıs-Haziran). Bir 19. Yüzyıl Endüstri Mirasının Yeniden Kullanımı: “Samsun Tekel Tütün Fabrikası”nın “Bulvar Samsun Projesi”ne Dönüşümü. *Mimarlık Dergisi* (377).

Uzun, F. Gül, İ. Gül, A., Uzun, İ., & Uzun, Ö. (2017). Alışveriş Merkezlerinin (AVM) Mekânsal Kullanımlarının ve Kullanıcı Eğilim ve Beklentilerin İrdelenmesi; Isparta Kenti Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Mimarlık Bilimleri ve Uygulamaları Dergisi*,1-16.

Yıldız, F. (2014). 19. Yüzyıl’da Anadolu’da Salgın Hastalıklar ve Salgın Hastalıklarla Mücadele Yöntemleri. Denizli: Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Zukin, S. (1998). Urban Life Styles: Diversity and Standardization in Spaces of Consumption. *Urban Studies* (828-830).